

بررسی مشکلات کتب درس دین و زندگی در مقطع دبیرستان

زهرا طاهری

کارشناس ارشد مدیریت آموزشی، هنرستان فنی و حرفه ای فرزانه ناحیه ۱ شهرکرد

چکیده

نکاتی در رابطه با مشکلات موجود در حوزه کتب درسی و سازمان دهی دبیران دین و زندگی و سایر مشکلات این درس به شرح ذیل به استحضار می‌رساند.

۱- در دین و زندگی سال اول دبیرستان مطرح کردن مبحث مبتدا و خبر با فاعل و مفعول نه تنها سودمند نیست بلکه دبیر دین و زندگی را در هاله‌ای از سردرگمی قرار می‌دهد و نه می‌تواند به سادگی از این مطلب بگذرد و نه به تفصیل سخن بگوید چون در درس ۹ و ۱۰ کاملاً تشریح شده است.

دین و زندگی دوم دبیرستان علیرغم اینکه دارای متون و تمرینات مناسبی است و با آوردن متونی تحت عنوان «کیف» ضمن ارائه نمونه خوبی از قواعد، مسائل اخلاقی خوبی را یادآور شده اما تقسیم این کتاب به دو قسمت برای دانش‌آموزان فنی و حرفه‌ای باعث شده است که توالی مبحث از هم گسسته شود و در یک تک ساعت نیز نمی‌توان مطالبی قابل ارزش به دانش‌آموز یاد داد و مشکل ساز شده است.

۳- در رابطه با اعداد در رشته‌های تجربی و ریاضی یک حالت مبهمی حاکم است چون نه می‌شود بدون اشاره به قواعد اعداد از این مبحث بگذریم و نه مجال تمرین مناسبی برای تفصیل مطلب وجود دارد لاقلاً اعداد ۱ تا ۱۰ را می‌توانستند مانند گذشته مطرح کنند تا در طرح سوال امتحانی هم قابل طرح باشد.

۴- در دین و زندگی ۳ ریاضی و تجربی تمرینهای دروس کم است و مواردی با عنوان تمهید که در قواعد ذکر شده است برای دانش‌آموزان در هاله‌ای از تمسخر قرار می‌گیرد و اکثر دانش‌آموزان به این قسمت نه تنها توجه نمی‌کنند بلکه مورد مسخره قرار می‌دهند.

۵- در دین و زندگی ۳ ریاضی و تجربی ص ۱۰۶ المستدرک هیچگونه تناسبی با مبحث مورد تدریس از نظر موضوع ندارد و در درس ۷ همین کتاب، تمرین این درس در رابطه با موضوع تدریس شده (منادا) نمی‌باشد.

۶- در کتب دین و زندگی دوم علوم انسانی یا دین و زندگی پیش دانشگاهی با وجود حذف شدن بعضی از تمرین (تمرین عامه در دین و زندگی دوم و تمرینی در دین و زندگی پیش دانشگاهی) چرا این تمرینات در چاپهای جدید آمده است؟

۷- در زمینه سازمان دهی نیروها باید ادارات به گروههای آموزشی در هنگام صدور ابلاغ بیشتر بها بدهند تا در رشته‌های مختلف نیروهای فعالتر و متخصص در جایگاه اصلی خود قرار بگیرند .

۸- در رابطه با طرح سوال نهایی و با عنایت به اینکه معدل دیپلم در پذیرش دانشگاهها موثر هست به نظر می‌رسد که شایسته است سوالات سوم دبیرستان مانند گذشته در سطح کشور یکسان باشد و اگر در هر استان طراحی شود بسیار مناسب است که از گروهها در رابطه با طراحان نظرخواهی شود .

در پایان از زحمات همه بزرگواران در مسیر خدمت به جامعه تعلیم و تربیت تشکر می‌شود .

مقدمه

۱- شیوه تدریس مناسب برای کتب روش فعال و تکرار و تمرین و الگوسازی می‌باشد و انجام این امر وقت مناسب و کافی را می‌طلبد.

۲- شکل و رنگ تصاویر به کار رفته در کتب با رشد ذهنی دانش‌آموزان متناسب نمی‌باشد. با توجه به اینکه هدف از به کارگیری تصاویر جذاب نمودن و تسهیل در امر یادگیری است در این کتب به خصوص در دین و زندگی ۱ دو هدف فوق محقق نگردیده است زیرا اکثر شکلها از جذابیت لازم برخوردار نیستند و در بسیار مواقع باعث اغتشاش ذهنی دانش‌آموزان گشته و از توجه ایشان به متن و مفهوم عبارات می‌کاهد.

۳- کاربرد روزمره زبان دین و زندگی از نظر دور مانده است و اغلب دانش‌آموزان صحبت به زبان دین و زندگی را امری ناممکن می‌دانند.

اهمیت و ضرورت:

۱- در برخی از قسمتهای کتاب (فی رحاب نهج البلاغه و فی ضلال الادعیة و ...) عبارتهای دشوار به کار رفته است.

۲- تمرینهای کتاب از تنوع کافی برخوردار نیستند. با استفاده از تمارین متنوع در جذاب نمودن کتاب و تسهیل یادگیری می‌توان بهره جست.

۳- دانش‌آموزان رشته‌های فنی و کارودانش از آنجائی کتاب دین و زندگی ۲ را در طی دو سال تحصیلی می‌گذرانند با توجه به وقت اختصاص یافته به آن در یادگیری دچار مشکل می‌شوند. تالیف کتاب جداگانه‌ای برای رشته‌های مذکور می‌تواند این مشکل را تا اندازه‌ای برطرف کند.

۴- با توجه به این که همه دبیران دین و زندگی مدرک رشته مرتبط با تدریس را ندارند لازم است همزمان با تالیف کتب جدید در زمینه نیروی انسانی نیز فعالیتهای همه جانبه صورت گیرد. از جمله روشهای تدریس مناسب توسط دبیران مجرب همراه با وسایل دیداری و شنیداری تهیه گردد و در اختیار دبیران قرار گیرد.

۵- از آنجایی که سوالات درس دین و زندگی برای کلیه رشته‌ها در کنکور مطرح است لذا لازم است کتاب درسی دین و زندگی برای رشته‌های علوم ریاضی و تجربی در مقطع پیش دانشگاهی تدوین شود تا ارتباط دانش‌آموزان با آموخته‌های قبلی قطع نشود.

۶- در برخی موارد ارتباط افقی و عمودی آموخته‌های دانش‌آموزان رعایت نشده است.

۷- چون قواعد زبان دین و زندگی و فارسی مخصوصاً در قسمت نحو در موارد بسیاری در ارتباط با هم هستند مانند - مفعول به، مفعول بی واسطه (فعلهای لازم و متعدی، ناگذرا و گذرا) (حال، قید حالت) و... به این جهت لازم است دوره‌های آموزش دستور زبان فارسی برای دبیران دین و زندگی در نظر گرفته شود تا در تدریس قواعد زبان دین و زندگی همکاران از آن بهره‌مند شوند.

مسائل مربوط به دین و زندگی (۲) جدید التالیف (همه رشته‌ها بجز ادبیات)

۱- در صفحه (۲) قسمت فوائد شماره (۴) کلمه « دارای » در یک جا با رنگ مشکی و در جای دیگر با رنگ سبز نوشته شده است که به نظر می‌رسد در جای دوم نیز باید با رنگ مشکی نوشته می‌شد.

۲- در صفحه (۳) اسئله شماره (۲) در ترکیب « نتیجه کذب » چرا « ال » به کار نرفته است؟ مشخص نشده است منظور کدام کلمه است آیا « نتیجه » می‌باشد یا « کذب » و بهتر است سوال به صورت زیر تصحیح گردد:

در ترکیب « نتیجه کذب » چرا کلمه « نتیجه » با « ال » بکار نرفته است؟

۳- در صفحه (۵) ترکیب ال + نکره = معرفه نکره + معرفه = معرفه

بهتر است در همین جا نوع معرفه نیز نوشته شود تا دانش‌آموز اصل مطلب را برداشت نماید یعنی به صورت زیر نوشته شود: ال +

نکره = معرفه به ال نکره + معرفه = معرفه به اضافه

۴- در صفحه (۷) عبارت هولاة طلاب بصورت اینها دانش آموز هستند ترجمه شده است . کلمه « طلاب » جمع می باشد ولی به صورت مفرد ترجمه شده است با توجه به اینکه در کارگاه ترجمه سال اول صفحه (۱۰) یکی از مواردی را که به دانش آموزان در ترجمه جملات تذکر می دهد این عبارت است « تشخیص مفرد ، مثنی و جمع بودن اسمها ، یعنی از دانش آموز می خواهد که اگر اسمی جمع بود به صورت جمع ترجمه شود و مطلب فوق با این مطلب مطابقت ندارد .

۵- الف) در صفحه (۹) کلمه « ال » تجزیه نشده است و آن را به عنوان یک حرف نیز معرفی نکرده است در حالی که این تمارین اولین تمرین تجزیه ای کتاب می باشد لازم بود کلمه « ال » بصورت یک کلمه مستقل تجزیه شود .

ب) در تجزیه « هو » نیز بهتر بود با اسم آغاز می شد و بعد کلمه ضمیر ذکر می شد چون دانش آموزان کلمات را به سه دسته (اسم ، فعل ، حرف) تقسیم می کنند و اولین مطلب در تجزیه تشخیص نوع کلمه می باشد لذا ذکر اسم در اول تجزیه ضروری به نظر می رسد .

ج) برای تجزیه « المومنین » یک جای « نقطه چین » برای پاسخگویی دانش آموزان کم گذاشته است .

۶- در صفحه (۱۷) عبارت « هو ذو افکار رائعهُ » را بصورت « او فکرهای خوبی دارد » ترجمه کرده است . اگر بخواهیم ترجمه فارسی را به دین و زندگی برگردانیم جمله به صورت « له افکار رائعه » به دین و زندگی نوشته می شود و از آنجا که دانش آموزان در این درس با اسماء خمس و ترجمه آنها آشنا می شوند بهتر است کلمه « ذو » معنی صاحب (دارا) ترجمه شود ، بنابراین ترجمه عبارت به صورت زیر صحیح تر می باشد « او دارای (صاحب) فکرهای جالبی است و همچنین بهتر است کلمه « رائعه » به معنی خودش « شگفت انگیز، زیبا ، جالب » ترجمه گردد . اصولاً کلمات جید ، حسن به معنی خوب می باشد .

۷- در صفحه « رَسَمْتُ الغزالتین » دو آهو را ترسیم کردم ، تصویری که دانش آموز در برگه خود ترسیم نموده است یک آهو می باشد درست تصویر صفحه قبل (۱۸) در این صفحه نیز نمایش داده شده است و قول و فعل مطابق هم نیستند .

۸- در صفحه (۲۱) :

الف) در مبحث اسماء خمس ۳ مثال ذکر شده است که همگی در یک نقش (مبتدا) و با اعراب (رفع) می باشد اگر بمانند سایر موارد (مثنی، جمع مذكر سالم) برای هر نقش و اعراب یک مثال ذکر می گشت بهتر بود تا دانش آموزان اختلاف اعرابی بین کلمات را تشخیص می دادند بنابراین بهتر بود در ۳ مثال ذکر شده ۳ نوع اعراب فرعی را در اسماء خمس ذکر می کرد .

ب) در بیان مطالب بهتر بود شرایط پذیرش اعراب فرعی در اسماء خمس را نیز ذکر می کرد یعنی :

۱- مفرد بودن ۲- مضاف بودن ۳- مضاف الیه آن یاء متکلم نباشد

تا دانش آموز در عبارت متن همین درس « أخی أُسْجِرُ التَّنُورِ » به ضمیر « ی » در « أخی » اعراب فرعی ندهند .

ج) در داخل کادر عبارت « آیا اسمهای دیگری هستند که دارای اعراب به حروف باشند ؟ سوال مبهم است آیا منظور مولف مرور مطالب خوانده شده است یعنی مثنی و جمع مذكر سالم یا اسماء خمس بهتر بود کلمه « خمس » را ذکر می کرد .

۹- در صفحه (۲۱) کارگاه ترجمه

الف) اولین عبارت « نبینا الکریم . . . » بصورت اسمیه ذکر شده است با توجه به این که فعلهای بعد که ذکر می شود همه ماضی می باشند بهتر بود این جمله نیز بصورت ماضی با فعل « کان » ذکر می شد تا این هماهنگی بین کلمات صورت می گرفت اولین اشتباهی که دانش آموز در ترجمه متن در نظر می گیرد همین جمله است در صورتی که اشتباهی در این عبارت وجود ندارد و بهتر بود جمله دین و زندگی به صورت زیر تصحیح گردد .

« کان نبینا الکریم (ص) جالساً مع بعض اصحابه فی مجلس » .

ب) در انتهای صفحه اول نیز باید کلمه « رجل » اضافه شود چون در ترجمه « مردی » ذکر گردیده است در حالی که در عبارت دین و زندگی چنین کلمه ای وجود ندارد .

۱۰- در صفحه (۲۵) الصور الجمالیة فی القرآن الکریم

در تمارین این صفحه اسم اشاره دور « ذلک » بصورت اسم اشاره « این » ترجمه شده است که از دو جهت اشتباه به نظر می‌رسد .
الف) از جهت لفظ : ذلک اسم اشاره دور به معنی « آن » است .

ب) از جهت هدف تمارین : چون هدف از اسم اشاره دور عظمت و منزلت رفیع مشارالیه است لذا اگر ذلک به معنی اصلی خودش (بصورت [دور]) ترجمه شود بهتر می‌توان عظمت و منزلت رفیع آن را فهمید .

۱۱- در صفحه (۲۷)

الف) پاراگراف دوم « لذلک آلف المسلمون ... » بهتر است بصورت « لذلک آلف العلماء المسلمون ... » تغییر یابد تا ترجمه آن دقیق‌تر صورت گیرد .

برای کلمه « نوراً » در حاشیه صفحه (۲۷) توضیحی ذکر کرده است در صورتی که این کلمه در این صفحه وجود ندارد و بهتر است به صفحه (۲۸) منتقل گردد .

۱۲- در صفحه (۲۸) سطر سوم « جزءاً » نصب کلماتی که به همزه ختم می‌شوند نیاز به « ءا » ندارند و باید به صورت « جزءاً » نوشته شود .

۱۳- در صفحه (۳۱)

الف) در سطر سوم « فقال له ... » کلمه « له » ترجمه نشده است (به او گفت) صحیحتر است .

ب) در سطر پنجم « سألہ » مفعول در ترجمه ذکر نشده است (از او پرسید) صحیحتر است .

ج) سطر پنجم « زهدتُ » پیشه کردم صحیح است برای ترجمه پیشه کرده‌ام باید « قد زهدتُ » ذکر می‌شد.

د) سطر آخر « فما متاع الحیاة الدنيا ... » کلمه الحیاة (زندگی) ترجمه نشده است .

۱۴- در صفحه (۳۴)

الف) در قسمت نتیجه یک « به اسمهایی که تنوین پذیر ... » عبارت ناقص است که باید به صورت زیر تصحیح گردد: « به اسمهای مدین و زندگی که ... » تا دانش‌آموزان کلمات مبنی را از بحث منصرف و غیرمنصرف جدا بدانند .

ب) در حاشیه صفحه (۳۴) « نام اغلب شهرها ... » منظور مولف از کلمه اغلب چیست ؟ آیا شهری وجود دارد که منصرف باشد ؟ و نیز بطور کلی

۱) در اولین درس این کتاب بهتر بود که نیم‌نگاهی به رؤوس مطالب عمده‌ی سال گذشته بشود. مثلاً جمله اسمیه و جمله فعلیه و ... در حد تمرینی یادآوری شود تا بدین وسیله حلقه‌های اتصال درس دین و زندگی گسسته نشود .

۲) در تدریس موضوعات درسی به حواشی و سوالات پیش پا افتاده پردازش زیادی شده و صفحات زیاد را اشغال کرده است .

۳) تمارین بخصوص در بخش نواسخ از گستردگی و تنوع نسبی برخوردار نیستند .

۴) تمارین تحلیل صرفی و تشکیل بسیار محدودند . در مقابل اشکال و تصاویر زاید زیادی صفحاتی را به خود اختصاص داده است .

مضاف بر این که : همان طوری که می‌دانیم آموزش زبان دین و زندگی بر طبق قانون اساسی کشور اسلامی‌مان پس از طی دوره ابتدایی تا پایان دوره متوسطه در همه پایه‌ها و در همه رشته‌ها ، امری الزامی است . دانش‌آموزان ضمن درک اهمیت این زبان از اهمیت آن بهره‌مند شوند . اما توجه به درس دین و زندگی در دوره دبیرستان بخصوص در رشته کار و دانش کمرنگ می‌گردد که مهمترین موارد آن عبارتند از :

۱. زمان کم تخصیص یافته به تدریس دین و زندگی در رشته کار و دانش (یک ساعت در هفته) باعث عقب افتادگی دانش‌آموزان از نظر علمی نسبت به سایر دانش‌آموزان می‌گردد و همچنین با هدف ما ، که آشنایی با زبان وحی است ، مغایرت دارد .

۲. ما زبان دین و زندگی را می‌آموزیم تا با زبان وحی آشنا گردیم با احادیث و روایات معصوم انس بگیریم و این امر (وجود احادیث و روایات در درسها) در کتاب دین و زندگی ۲ و ۳ (غیر از علوم انسانی) کم رنگ می‌گردد و ما از وجود این احادیث در درسها محروم می‌شویم امید است در سالهای بعد موقع چاپ جدید کتب درسی به این مهم توجه شود.

برخی از مسائل مربوط به کتاب دین و زندگی (۲) انسانی

۱- بطور کلی برخی مطالب و تصاویری که در این درس به کار رفته چندان لازم و ضروری به نظر نمی‌رسد این امر باعث شده تا شکل و قیافه کتاب چاق و پرحجم به نظر رسد.

۲- دو درس اول و دوم بطور فشرده مطالب سال اول را مطرح کرده است بهتر بود مطالب و موضوعات سال اول در ضمن درس و به مرور در قسمت‌های مختلف کتاب بحث می‌شد.

۳- موارد برگزیده از نهج البلاغه طوری انتخاب می‌شد که حداقل برای دانش‌آموز در قسمت ترجمه ایجاد اشکال ننماید. اما پیشنهادهای ما در برخی از صفحات:

۱) در صفحه (۱۲۸) خط آخر جمله و « آنها را » « أخوات کان » می‌نامند بهتر است حذف شود.
 ۲) صفحه (۱۲۹) جمله « یا لها من امّ حنون » حذف شود زیرا قاعده آن در کتاب ذکر نشده است.
 ۳) صفحه (۱۳۹) « إِمَّا يَرِيذُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ » حذف و بجای آن جمله اسمیه برای شاهد مثال « ما » کافه آورده شود.

۴- صفحه (۱۳۶) تمرین (الف) حذف شود.

۵- التمرین الثالث صفحه (۱۴۳) شماره‌های داخل پرانتز بهتر است حذف شود.

۶- صفحه (۱۴۴) التمرین الخامس، بجای شماره ۲ جمله دیگری مانند جمله اول قرار داده شود.

۷- در صفحه (۱۵۰) تقسیمات افعال مقاربه بهتر است حذف شود.

۸- صفحه (۱۷۱) در بحث انواع صفت، به صفت مفرد هم اشاره شود.

۹- صفحه (۱۸۸) متناسب با درک دانش‌آموز نیست و بهتر است تمرین دیگری آورده شود.

۱۰- صفحه (۱۹۵) در بحث اسم منسوب دو کلمه نبی و علی جداگانه ذکر شود.

نتیجه گیری:

۱- تدریس این کتاب با تمرینات زیاد و متنوع در هر هفته ۳ ساعت بسیار کم است.
 ۲- حذف بعضی تمرینات لازم و بجا بوده ولی آیا نمی‌توان این تمرینات حذف شده را که هر سال بخشنامه‌ای پیرامون آن می‌آید از کتاب برداشت تا از اسراف کاغذ صرفه جویی کرد.

۳- از تمارینی که در حل آنها اختلاف نظر وجود دارد تا حد امکان جلوگیری شود.

۴- همان طوری که گفته شده آوردن اشعار جزء محاسن کتاب بشمار می‌آید ولی ترجمه برخی از اشعار بسیار مشکل است.

۵- همان طوری که می‌دانیم تالیف این کتاب مطابق با کتب جدیدالتالیف نیست ما امیدواریم که یک کتاب جامع و کامل که با کتابهای جدیدالتالیف دبیرستان مطابقت داشته باشد در اختیار دانش‌آموزان قرار داده شود.

نکات جزئی:

درس نهم

۱- اشعار « علو فی الحیاء و فی الممأة » برای دانش‌آموزان سخت است و بهتر است شعر ساده‌تر بجای آن گنجانده شود.

۲- تمرین اول مربوط به حال و تمییز قدری برای دانش‌آموز سنگین است از جمله شماره‌های ۶ و ۷ و ۸ به ویژه ۷ که حال با صاحب حال مطابقت نکرده است. و توجیه آن برای دانش‌آموز کمی سخت است و مطابق با قاعده کتاب نیست.

۳- هدف از آوردن تمرین نهم چیست؟ اگر ترجمه است می‌توان اشعار مهمتری را انتخاب کرد در غیر این صورت بهتر است حذف شود.

درس دهم

۱- تقسیم مستثنی به متصل و منقطع در برابر مفرع یک تقسیم بندی معقولی نیست. فراگیری متصل و منقطع برای دانش‌آموز مشکل است.

۲- اعراب مستثنی به «غیر» خوب بیان نشده است. در چنین مستثنی‌هایی کدام کلمه نقش مستثنی را دارد خوب توضیح داده نشده است.

۳- تمرین شماره ۷ از تمرین دوم و شماره ۱ از تمرین سوم مطابق قواعد منادی «که مبنی بر ضم» یا «معرب و منصوب» است نمی‌باشد.

۴- تمرینات پنجم و هفتم چنان جالب به نظر نمی‌رسد.

درس یازدهم

۱- متن درس «قانون النجاح فی الحیاء» همانند درس پنجم و ششم این کتاب بسیار زیاد و خسته کننده است.

۲- قواعد کتابت همزه با توجه به تمرینات مربوط به آن کامل نمی‌باشد.

۳- با توجه به قواعد کتابت همزه در خود کتاب در برخی جاها کتابت همزه رعایت نشده است.

۴- در قسمت «التعجب» آوردن تعجب به روشهای دیگر در حد درک و فهم دانش‌آموزان نمی‌باشد.

منابع:

مشکلات کتب عربی، صادقیان، ناصر، نشر دانشگاه تهران، ۱۳۸۹

کتاب عربی دبیرستان، یزدانی، زهرا، نشر قاصدک، ۱۳۸۷